

آینده پژوهی ساختار جمعیتی جمهوری اسلامی ایران از منظر دفاعی امنیتی تا افق ۱۴۳۰

اصغر صالح اصفهانی^۱، عبدالرحیم پدram^۲، رضا رئیسی وانانی^۳

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۶/۱۴
تاریخ پذیرش: ۹۷/۱۰/۲۳

از صفحه ۱ تا ۳۲

پژوهش نامه نظم و امنیت انتظامی، سال یازدهم،
شماره چهارم (بیابان چهل و چهارم)، زمستان ۱۳۹۷

چکیده

مقدمه: پژوهش حاضر با هدف تبیین آینده ساختار جمعیتی جمهوری اسلامی ایران از منظر دفاعی امنیتی در افق ۱۴۳۰، آینده‌های محتمل را تصویرسازی نموده است.

روش: این پژوهش به روش کیفی انجام شد و از بین روش‌های موجود در تحقیقات کیفی با توجه به موضوع پژوهش از روش سناریونویسی استفاده شد. با در نظر گرفتن نوع پژوهش با ۲۰ نفر از خبرگان موضوع از مجامع علمی و دانشگاه‌های فعال در این عرصه با برگزاری پنل‌های (هیئت‌رئیس‌های) خبرگی و جلسات ذهن‌انگیزی در حد اشباع نظری استفاده شد.

یافته‌ها: روندهای جمعیتی حاکی از آن است که جمهوری اسلامی ایران با پایین‌ترین نرخ باروری، در افق ۱۴۳۰ رشد منفی جمعیت را تجربه خواهد کرد و به‌عنوان ششمین کشور کهنسال جهان شناخته خواهد شد. همچنین روندهای توسعه شهرنشینی، تراکم ناهمگون جمعیت، شکاف مرکز- حاشیه، افزایش سن ازدواج، افزایش طلاق و ... تبعات دفاعی امنیتی در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، نظامی، زیست‌محیطی و علم و فناوری خواهد داشت؛ بنابراین بر اساس عدم قطعیت‌های احصاء شده چهار آینده باورپذیر برای افق ۱۴۳۰ ترسیم شده است.

نتیجه‌گیری: از آنجایی که جمعیت یکی از مؤلفه‌های اساسی و بنیادین در شکل‌گیری و کیفیت ساختار دفاعی- امنیتی کشور است و تحولات جمعیت موجب دگرگونی ساختار دفاعی- امنیتی می‌شود، بنابراین این موضوع می‌تواند حوزه دفاع و امنیت کشور را با تهدیدهایی مواجه کند. برخی از راهکارهای پیشنهادی عبارت‌اند از: سیاست سالمندی فعال، سیاست جایزه ازدواج به‌جای جایزه تولد، تشکیل نهاد تخصصی مدیریت جامع جمعیت کشور، در اولویت قرار دادن پروژه هوشمندسازی امنیتی کشور (سیستم مراقبت ملی)، سیاست‌های تغییر جذب و استخدام در نیروهای مسلح.

کلیدواژه‌ها: ساختار جمعیت، آینده پژوهی، دفاع و امنیت.

۱- عضو هیئت‌علمی و مدرس دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

۲- استادیار آینده‌پژوهی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران.

۳- دانشجوی دکتری مدیریت آینده‌پژوهی دانشگاه عالی دفاع ملی و عضو هیئت‌علمی پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی ناجا

(نویسنده مسئول): R.reza1404@yahoo.com

دفاع و امنیت یکی از حوزه‌های مهم و حیاتی برای همه دولت‌ها بوده و پیشرفت و روزآمدی آن نیازمند توجه به مؤلفه‌های تأثیرگذار و تأثیرپذیر از آن است. یکی از این مؤلفه‌های مهم، ساختار و ترکیب جمعیت است که تحولات آن در طول زمان هرگونه سیاست و برنامه‌ریزی ملی در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، دفاعی - امنیتی و زیست‌محیطی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. اهمیت این موضوع و نقش آن در ساختار دفاعی - امنیتی کشور به‌گونه‌ای است که رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) تأثیر تغییرات ساختار جمعیتی (به‌ویژه سالخوردگی جمعیت در آینده) را گوشزد کرده و در ضرورت پرداختن به این مسئله فرموده‌اند:

«یکی از خطراتی که وقتی انسان درست به عمق آن فکر می‌کند، تن او می‌لرزد، این مسئله جمعیت است... مسئله جمعیت را جدی بگیرید. جمعیت جوان کشور دارد کاهش پیدا می‌کند یک جایی خواهیم رسید که دیگر قابل علاج نیست؛ یعنی مسئله جمعیت از آن مسائلی نیست که بگوییم حالا ده سال دیگر فکر می‌کنیم. نه! اگر چند سال بگذرد وقتی نسل‌ها پیر شدند دیگر قابل علاج نیست» (بیانات امام خامنه‌ای در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی مورخ ۱۳۹۲/۹/۱۹).

مطالعات و پژوهش‌ها بیانگر آن است که «مشخصه اصلی دوره جدید تحولات جمعیتی [در کشور ما] نه‌تنها افزایش رشد سالانه جمعیت نیست، بلکه کاهش مداوم و مستمر باروری کمتر از حد جانشینی^۱ است که این موضوع به منفی شدن رشد سالانه جمعیت در آینده و بروز مسائل مهم و نوظهور جمعیتی منجر خواهد شد» (مشفق و

۱- سطح جانشینی یا جایگزینی (Replacement level of fertility) عبارت است از سطحی از باروری موردنیاز که جمعیت قادر باشد خود را جایگزین کند. برای آنکه جمعیتی قادر باشد خود را بازتولید کند، انتظار آن است که به‌طور متوسط هر زن یک فرزند دختر به‌دنيا آورد، به‌شرط آنکه آن فرزند دختر آن‌قدر زنده بماند تا فرزند دختر دیگری را جایگزین خود کند و این روند برای همه نسل‌های بعدی نیز رخ دهد. با فرض اینکه نرخ جانشینی برابر ۲/۱ باشد و ضرب آن در نسبت دخترزایی در بدو تولد از هر هزار تولد ۴۸۸ نفر دختر و ۵۱۲ نفر پسر است، شاخصی به دست می‌آید که به آن تجدید نسل ناخالص می‌گویند؛ این رقم باید در حدود یک یا بیشتر از یک باشد تا در افق آینده (حداقل ۳۰ سال آینده؛ عمر یک نسل جمعیتی) با رشد منفی مواجه نشویم؛ بنابراین اگر ۲/۱ را بر ۰/۴۸۸ ضرب کنیم مقدار آن ۱۰۲۵ (دختر) خواهد شد. با فرض کنترل مرگ‌ومیرها و افزایش امید به زندگی در تمامی سنین، رشد جمعیت مثبت برآورد می‌شود؛ به‌عبارت دیگر، باروری سطح جانشینی نشان‌دهنده تعداد فرزندان است که هر زن باید به‌دنيا بیاورد تا به حفظ سطح جمعیت فعلی بینجامد (محمودی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۸-۱۹).

حسینی، ۱۳۹۱: ۲۲). نتایج پیش‌بینی‌های اخیر سازمان ملل در سال ۲۰۱۷ در مورد تحولات حجم جمعیت ایران (در قالب سه سناریوی رشد بالا، متوسط و پایین) نشان می‌دهد که در صورت تحقق سناریوی حد پایین، جمعیت ایران تا سال ۱۴۳۰ به حدود ۸۳ میلیون نفر با شاخص سالخوردگی ۳۶/۱ درصد و در صورت تحقق الگوی رشد متوسط به حدود ۹۳ میلیون نفر با شاخص سالخوردگی ۳۲/۱ درصد و در سناریوی رشد بالا به ۱۰۴ میلیون نفر با شاخص سالخوردگی ۲۸/۷ درصد خواهد رسید (سازمان ملل، ۲۰۱۷) و این در حالی است که بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت کشور ۷۹/۹ میلیون نفر با شاخص سالخوردگی ۶/۱ درصد است.

تحولات ساختار جمعیتی باعث طرح مسئله و ورود ارکان حاکمیتی به موضوع جمعیت در کشور شده است. همچنان که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در متن ابلاغی به رؤسای قوای سه‌گانه فرموده‌اند: «با در نظر داشتن نقش ایجابی عامل جمعیت در پیشرفت کشور، لازم است برنامه‌ریزی‌های جامع برای رشد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور متناسب با سیاست‌های جمعیتی انجام گیرد. همچنین ضروری است با هماهنگی و تقسیم‌کار بین ارکان نظام و دستگاه‌های ذی‌ربط در این زمینه، اقدامات لازم با دقت، سرعت و قوت صورت گیرد و نتایج رصد مستمر اجرای سیاست‌ها گزارش شود» (امام‌خامنه‌ای، ابلاغ سیاست‌های کلی جمعیت به رؤسای قوای سه‌گانه و مجمع تشخیص مصلحت نظام، مورخ ۱۳۹۳/۲/۳۰). از سوی دیگر، این تغییر و تحولات نشان‌دهنده پیچیدگی‌ها و تهدیدهای روزافزون آینده در بخش دفاع و امنیت است و مقابله با تهدیدها یا آسیب‌های آن پرهزینه‌تر از تصورات ذهنی است. برای نمونه:

- منابع انسانی خلاق و کارآمد، باکیفیت و دانش‌مدار مهم‌ترین منابع هر کشور است و از آنجایی که بخش دفاع و امنیت کشور با طیف وسیع و پیچیده‌ای از تهدیدها، افزایش مأموریت‌ها و وظایف رزمی مواجه خواهد شد، برنامه‌ریزی در این خصوص به دلایل ماهیت دشمنان آینده، نوع مناقشات و منازعاتی که بخش امنیت و دفاع با آن مواجه می‌شود؛ کمبود منابع مستقیم برای سرمایه‌گذاری و... پیچیده‌تر و مشکل‌تر خواهد شد؛ از این رو یک جمعیت سالخورده توان تأمین نیازمندی‌های بخش دفاع و امنیت در ابعاد مختلف (تأمین مهارت‌ها و تجهیزات موردنیاز روز، تأمین نیروی انسانی و ...) را نخواهد داشت.

- توزیع نامتعادل جمعیت به ناامنی‌های مختلف در جامعه کمک کرده و کشور را در برابر حملات دشمن آسیب‌پذیر می‌کند؛ جمعیت کم و توزیع نامتعادل آن در جنوب شرق ایران پیامدهای امنیتی منفی برای کشور در پی داشته و بر آسیب‌پذیری کشور در مقابل دشمنان می‌افزاید (شاطریان و همکاران، ۱۳۸۹).
- تراکم بیش‌ازحد جمعیت در یک یا چند نقطه از کشور، باعث تمرکز امکانات و منابع ملی در همان نقاط می‌شود و این تمرکز می‌تواند کشور را در مقابل حملات هوایی دشمن بسیار آسیب‌پذیر نماید و افزون برافزایش دامنه تلفات، بسیاری از زیربنای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را تهدید و تخریب کند.

بنابراین از آنجایی که جمعیت یکی از مؤلفه‌های اساسی و بنیادین در شکل‌گیری و کیفیت ساختار دفاعی-امنیتی کشور است و تحولات جمعیت موجب دگرگونی ساختار دفاعی-امنیتی می‌شود و از سوی دیگر، روندهای حاکم (دوران گذار جمعیتی در کشور) بیانگر تغییرات قطعی ترکیب و ساختار جمعیتی است که این موضوع می‌تواند حوزه دفاع و امنیت کشور را با تهدیدهایی مواجه کند؛ بنابراین پژوهش حاضر به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤالات است که آینده ساختار جمعیتی جمهوری اسلامی ایران تا افق ۱۴۳۰ چگونه است؟ و آینده‌های بدیل چیست؟

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

تعاریف و اصطلاحات

آینده‌پژوهی: «آینده‌پژوهی دانش و معرفت شکل بخشیدن به آینده، به شیوه‌ای آگاهانه، عاملانه و پیش‌دستانه است و انسان را از غافلگیری در برابر توفان سهمگین تغییرات و پیشرفت‌های سرسام‌آور محافظت می‌کند» (پدرام، ۱۳۹۳: ۱۶).

تعریف عملیاتی: با توجه به تعاریف متعددی که برای آینده‌پژوهی ارائه شده است، تعریفی که مبنای این پژوهش قرار گرفته عبارت است از: «تلاشی نظام‌مند و مشارکتی برای نگرش به آینده میان‌مدت و بلندمدت که در فعل امروز نقش‌آفرینان و تصمیم‌گیران منعکس بوده و نه تنها امروز، بلکه فردا و آینده را نیز پشتیبانی می‌کند».

ساختار جمعیتی: فرهنگ آریانپور، ترکیب جمعیت را به معنای ساختمان، ساخت یا ساختار جمعیت تعریف کرده است (آریانپور، ۱۳۸۵: ۱۶۹۴). ترکیب جمعیت به لحاظ اصطلاحی، مجموعه عناصر و ویژگی‌ها و روابط نسبتاً پایدار جمعیت است که در طول زمان در ارتباط با یکدیگر دارای شکل و ترکیب خاصی شده‌اند، به نحوی که تغییر آن در مدت زمان کوتاه بسیار دشوار است (تمنا، ۱۳۸۷: ۶۱).

تعریف عملیاتی: منظور از ساختار جمعیت در این پژوهش، حرکات جمعیتی (ولادت و باروری، مرگ‌ومیر، مهاجرت و ازدواج و طلاق) و ترکیب جمعیتی (حجم، ساخت سنی، ساخت جنسی، توزیع مکانی و قومیت و نژاد) است.

دفاعی امنیتی: مفهوم دفاعی - امنیتی؛ مجموعه ویژگی‌ها، شرایط و اقداماتی را شامل می‌شود که به وسیله آن مجموعه تهدیدات بالقوه و بالفعل متأثر از ویژگی‌های طبیعی، محیطی و زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی یا سیاسی سرزمین چه از منظر داخلی و چه خارجی تحت کنترل قرار گرفته و واحد سرزمین و جمعیت و منابع و زندگی و فعالیت درون آن در عین آرامش بتواند در جهت پیشبرد اهداف توسعه کالبدی، اقتصادی، اجتماعی، انسانی و تأمین پایدار و همه‌جانبه گام بردارد (اعلمی، ۱۳۷۹: ۵).

تعریف عملیاتی: منظور از حوزه دفاعی - امنیتی هرگونه اموری است که به نحوی با موجودیت و بقای کشور و حفظ حاکمیت نظام جمهوری اسلامی ایران ارتباط دارد که در شش بخش اقتصادی، سیاسی، نظامی، اجتماعی - فرهنگی، علم و فناوری و زیست‌محیطی دسته‌بندی می‌شود.

پیشینه پژوهش

هرچند در موضوعات دفاع و امنیت و ساختار جمعیتی کشور مطالعات و پژوهش‌های نسبتاً متنوعی در مبادی مختلف صورت گرفته است، اما پژوهش‌هایی که همه متغیرها یا مؤلفه‌های موردنظر در این پژوهش را باهم بررسی کرده باشد بسیار اندک است. بررسی‌ها نشان می‌دهد تاکنون پژوهش مستقلی با عنوان آینده‌پژوهی ساختار جمعیتی جمهوری اسلامی ایران از منظر دفاعی امنیتی در افق ۱۴۳۰، انجام نشده است. برخی از پژوهش‌های مرتبط با موضوع این مقاله به شرح زیر است:

- مشفق (۱۳۹۰)، طرح پژوهشی با عنوان «بررسی چالش‌ها و مسائل انتقال جمعیتی در ایران» را باهدف پیش‌بینی روند تحولات جمعیتی کشور با سناریوهای مختلف ارائه کرده است. این پژوهش به بازشناسی و تحلیل چالش‌ها و فرصت‌های ناشی از گذار جمعیتی به‌ویژه با تأکید بر ایران پرداخته است. یافته‌های این پژوهش نشان داده است که جمعیت ایران در اثر سطح بالای باروری دهه ۱۳۶۵-۱۳۵۵ دو موج باروری دیگر را تا سال ۱۴۲۵ تجربه خواهد کرد.

- مطیع حق‌شناس (۱۳۹۱)، با انجام پژوهشی با عنوان «بررسی ساختار جمعیتی نیروی انسانی و وضع فعالیت اقتصادی در ایران و آینده‌نگری آن تا افق ۱۴۰۴»، به موضوع ساختار جمعیتی پرداخته است. نتایج این مطالعه بیانگر آن است که با توجه به الگوهای جمعیتی، کشور ایران از نظر سیر کاهنده میزان مولید در مقایسه با بیشتر کشورهایی که این مسیر را طی کرده‌اند، در مدت بسیار کوتاهی (حدود ۲۰ سال) باروری کل را در کشور از حدود ۶/۵ فرزند به ۱/۸ فرزند رسانده و در حال حاضر، در پنجره جمعیتی (دوران طلایی جمعیت) قرار دارد.

- مینایی و زهدی (۱۳۹۱)، در مقاله خود با عنوان «بررسی میزان تأثیر انسجام اجتماعی و تغییرات جمعیتی بر امنیت ملی ج.ا. ایران»، به موضوع انسجام اجتماعی و تغییرات جمعیتی پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که منشأ شکل‌گیری اختلاف‌ها در مناطق قومی، بیشتر مسائل فرهنگی و در سایر مناطق نیز عواملی نظیر تقسیمات کشوری، تفاوت‌های محلی، رقابت‌های منطقه‌ای و سیاسی و نیز مشکلات ناشی از کمبود آب و مراتع است.

- مشفق و حسینی (۱۳۹۱)، با ارائه مقاله «آینده‌پژوهی تغییرات جمعیتی ایران طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۴۲۰» نتیجه‌گیری کردند که دستیابی به تعادل و توازن جمعیتی در افق بلندمدت می‌بایست کانون توجه سیاست‌گذاری‌های جمعیتی قرار گیرد.

- کریستین^۱ (۲۰۱۰)، در پژوهشی با عنوان «استراتژی امنیت بین‌المللی و جمعیت سالخورده جهانی» به راهکارهای بین‌المللی در ایجاد امنیت بین جمعیت سالخورده‌گان پرداخته است.

۱- Christian

- سیپرایان^۱ (۲۰۱۴)، در پژوهشی با عنوان «برخی ملاحظات در پویایی جمعیت و پایدار نگه داشتن نظام امنیت اجتماعی در کشور رومانی» با هدف احصاء مؤلفه‌های پایدار نگه داشتن امنیت اجتماعی در کشور رومانی به این نتیجه رسیده است که از آغاز ۱۹۹۰ مهاجرت افزایش چشمگیر داشته و امروزه فقط در اتحادیه اروپا ۲/۷ میلیون نفر از مردم کشور رومانی وجود دارد. بررسی‌ها نشان‌دهنده تأثیر این تحول بر نظام امنیت اجتماعی رومانی است.

در مجموع، پژوهش‌ها و مطالعات مرتبط با موضوع این پژوهش یا به برخی از مؤلفه‌های مورد نظر محقق پرداخته یا اینکه در برخی از آن‌ها به یکی از زیرشاخه‌های مؤلفه‌ها توجه شده است و هیچ‌کدام به‌طور کامل ساختار جمعیتی کشور را از منظر دفاعی-امنیتی بررسی نکرده‌اند. رویکرد آینده‌نگری (افق ۱۴۳۰) و تدوین آینده‌های محتمل در قالب چهار سناریوی باورپذیر، نوآوری پژوهش حاضر است.

مبانی نظری پژوهش

الف - ساختار جمعیت (نظریه‌ها و دیدگاه‌ها):

جمعیت‌شناسی دانشی است که به بررسی ساخت جمعیت‌های انسانی یعنی توزیع آن‌ها برحسب سن، جنس، تأهل و ... می‌پردازد. این علم همچنین جنبه‌های پویای جمعیت‌های انسانی نظیر ولادت، مرگومیر و حرکات جمعیتی را مطالعه می‌کند و شامل دو بُعد اصلی است:

- مطالعه ساخت‌های جمعیتی در یک بازه زمانی خاص، نظیر ترکیب جمعیت برحسب سن، جنس، شغل، وضع زناشویی، محل اقامت و یا محل تولد و...
- مطالعه حرکات جمعیت یا دگرگونی‌های حاصل در جمعیت، نظیر میزان زادوولد، مرگومیر کودکان، باروری، رشد جمعیت، حرکات مربوط به مهاجرت، تغییراتی که در هویت مدنی افراد رخ می‌دهد مانند ازدواج و ... (بیرو، ۱۳۶۶: ۸۵).

گراهام پی‌هرد و بوالوردی نیز مباحث جمعیت‌شناسی را به دو بخش اصلی ترکیب جمعیت شامل جنسیت، اقلیت‌ها، متوسط سن و توزیع جغرافیایی و تحرکات جمعیت شامل

۱ - Ciprian

مرگومیر، زادوولد، مهاجرت به خارج و مهاجرت‌پذیری تقسیم‌بندی کرده‌اند (بی‌هرد و بوالوردی، ۱۳۸۴: ۱۲۶).

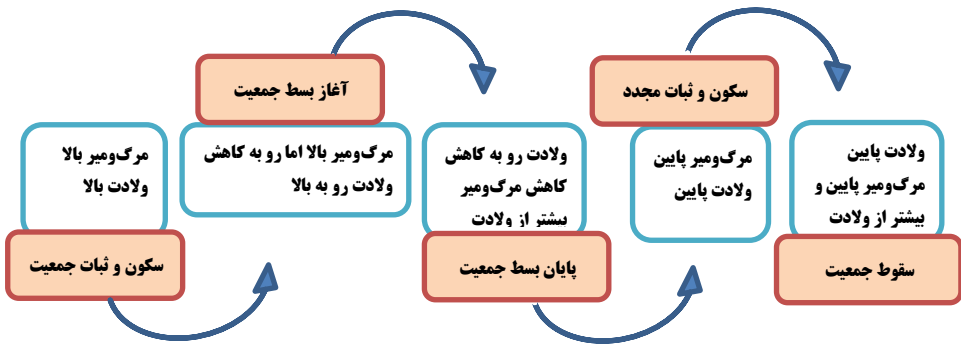
نظریه انتقال قدرت: نظریه کلاسیک انتقال قدرت رابطه بین جمعیت و قدرت را این‌گونه بیان می‌کند که هر چه بیشتر، بهتر. جمعیت بیشتر، قدرت برتر. حجم جمعیت عنصر کلیدی قدرت است، برای اینکه بخش بزرگی از منابع بالقوه را فراهم می‌آورد که دولت‌ها می‌توانند برای رشد اقتصادی بسیج کنند، گرچه حجم جمعیت به‌تنهایی جایگاه قدرت برتر را تضمین نمی‌کند. اورگانسکی معتقد بود که در ساده‌ترین سطح، حجم جمعیت از طریق فراهم آوردن نیروهای نظامی و تولیدات اقتصادی می‌تواند در تعیین قدرت دولت مؤثر باشد (گلدستون^۱ و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۷-۱۰۶).

نظریه مراحل انتقالی جمعیتی بلاکر: از نظر بلاکر^۲ جمعیت بشر پنج مرحله «سکون و ثبات»، «آغاز بسط»، «پایان بسط»، «سکون و ثبات دوباره» و «سقوط جمعیت» را گذرانده است:

- ۱) مرحله سکون و ثبات جمعیت که طی آن ولادت و مرگومیر در سطح بالاست.
- ۲) مرحله آغاز بسط جمعیت که سطح مرگومیر و ولادت بالاست، اما مرگومیر رو به کاهش می‌رود.
- ۳) مرحله پایان بسط و توسعه جمعیت که ولادت رو به کاهش می‌رود، ولی کاهش مرگومیر بیشتر از آن است.
- ۴) مرحله سکون و ثبات دوباره که مرگومیر و ولادت هر دو در سطح پایین قرار می‌گیرند و تعادل جمعیتی جدید به وجود می‌آید.
- ۵) مرحله سقوط جمعیت که مرگومیر و ولادت هر دو در سطح پایین‌اند، ولی مرگومیر بیشتر از ولادت است نظیر بسیاری از کشورهای اروپایی (شیخی، ۱۳۸۰: ۱۳۸).

۱- Goldstone

۲- Blocker

شکل ۱: مراحل پنج‌گانه انتقال جمعیتی بلاگر

مراحل انتقالی جمعیت، سیر تحول جمعیت از مرحله اول انتقال جمعیتی تا مرحله چهارم است و به معنی این است که رشد جمعیت از یک رقم ناچیز پس از طی نمودن دوره یا دوره‌هایی به همان رقم ناچیز رسیده است (کاظمی‌پور، ۱۳۸۹: ۸۱).

نظریه تراکم جمعیتی: امیل دورکیم جامعه‌شناسی است که عامل جمعیت در دگرگونی اجتماعی را تحلیل کرده و معتقد است تقسیم‌کار باعث تحول عظیم در جوامع شده است و به دلیل تقسیم‌کار، جامعه سنتی مبتنی بر انسجام مکانیکی به جامعه صنعتی مبتنی بر همبستگی ارگانیکی تبدیل شده است. وی تراکم جمعیت را سبب تقسیم‌کار در امور مختلف و توسعه تخصص و افزایش وظایف دانسته و برای تراکم جمعیتی دو اثر مثبت برمی‌شمرد: اول آنکه، تراکم جمعیتی باعث تقسیم‌کار دائم و بهتر در طول توسعه اجتماعی می‌شود. دوم، این تراکم باعث تراکم اخلاقی می‌شود. از نظر دورکیم جمعیت بیشتر باعث تحکیم روابط بین انسان‌ها می‌شود. افزایش سطح روابط، تحرک فزاینده‌ای ایجاد می‌کند که به خلاقیت و درنهایت، پیشرفت سطح تمدن منتهی می‌شود. (روشه، ۱۳۶۶: ۴۱ و ۴۲).

ب - دفاع و امنیت

امنیت ملی: امنیت ملی اصطلاحی است که معمولاً در متون سیاسی، اجتماعی و حقوقی به کار می‌رود. این اصطلاح در عین اهمیت، دارای ابهام است و همچون برخی مترادف‌های خود به‌آسانی قابل تفسیر و تعریف نیست. امنیت ملی پس از جنگ جهانی دوم در معنای وسیعی بین ملل مختلف به کار رفته است. معنای روشن آن حفظ مردم یک کشور و سرزمین در مقابل حمله فیزیکی است و به مفهوم «دفاع» به کار رفته و در

معنای وسیع‌تر بر حفظ منافع حیاتی، سیاسی و اقتصادی و فقدان تهدید نسبت به ارزش‌های اساسی و حیاتی یک دولت اطلاق می‌شود (ره‌پیک، ۱۳۷۷: ۱۳۰). امنیت ملی دارای دو بُعد داخلی و خارجی است که با یکدیگر مرتبط‌اند (بصیری، ۱۳۸۰: ۱۶۸).

توان دفاعی: توان دفاعی جامعه ترکیبی از توان نظامی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی است که در برابر تهدیدها قابلیت دفاع و پایداری امنیت را فراهم می‌سازد و نیروی انسانی به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر در شکل‌دهی توان اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی و درنهایت، توان دفاعی است (ناظمی اردکانی، ۱۳۹۳: ۷۱).

سیر تحول مفهوم امنیت (مکاتب کلاسیک، لیبرالی، کپنهاک و هستی‌شناسی): مفهوم امنیت در سیر تحول تاریخی خود از بُعد نظامی در رویکرد سنتی و کلاسیک تا اوایل دهه ۱۹۶۰ به ابعاد نظامی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی زیست‌محیطی و هویتی توسعه‌یافته است. در رویکرد کلاسیک (پس از پایان جنگ جهانی دوم تا اوایل دهه ۱۹۶۰) امنیت جنبه نظامی داشت و توصیه سیاستمداران و نظامیان در آن دوره این بود که دولت‌ها با داشتن توان نظامی برتر، امنیت بیشتری به دست آورند؛ یعنی آمادگی نظامی هدف ایده‌آل امنیت به شمار می‌آمده است. در رویکرد لیبرالی، با آغاز دهه ۱۹۶۰ و در کشاکش جنگ سرد، سیاست و اقتصاد به‌عنوان دو بُعد دیگر امنیت در کنار بُعد نظامی مطرح شدند. در این رویکرد تهدیدهای امنیتی نه‌فقط تهدیدهای نظامی و آن‌هم از نوع خارجی که در کنار آن، تهدیدهای سیاسی و اقتصادی مهم قلمداد شدند و به‌طور عمده از سوی نیروهای داخلی، مشروعیت و کارآمدی نظام‌ها را نشانه رفته بودند. در رویکرد مکتب کپنهاک دو بُعد امنیت اجتماعی و زیست‌محیطی به ابعاد امنیت اضافه شد. منظور از امنیت اجتماعی توانایی جامعه برای حفظ ویژگی اساسی خود در برابر شرایط متحول و تهدیدهای واقعی یا احتمالی است و منظور از امنیت زیست‌محیطی این است که کمیابی منابع زیست‌محیطی تهدیدی علیه امنیت است؛ زیرا می‌تواند باعث افزایش خشونت شود. امنیت هستی‌شناختی بُعد جدیدی است که در دهه اخیر بر ابعاد امنیت افزوده شده است. این امنیت هستی‌شناختی وضعیتی است که در آن، فرد انتظارات مطمئنی درباره روابط بین ابزار و اهداف دارد که بر زندگی اجتماعی وی حاکم است. فرد برخوردار از امنیت هستی‌شناختی می‌داند که چگونه رفتار کند و در نتیجه چگونه خودش باشد.

حوزه‌های دفاعی امنیتی: بر اساس آنچه بیان شد، دفاع و امنیت در سیر تحولی و تطوری خود مفهومی گسترده پیدا کرده است و با درهم‌تنیده شدن اقتصاد، سیاست، محیط‌زیست و... دیگر نمی‌توان دفاع و امنیت را مستقل از این حوزه‌ها دانست. امروزه اگر اقتصاد دچار مشکل شود امنیت به خطر می‌افتد. یک حادثه زیست‌محیطی با ایجاد بحران، حاکمیت یک دولت را به خطر می‌اندازد؛ بنابراین وقتی صحبت از حوزه‌های دفاعی امنیتی می‌کنیم شامل دفاع و امنیت در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی/ فرهنگی، سیاسی، نظامی، زیست‌محیطی است و در این پژوهش با توجه به قدرت علم و فناوری در دفاع و امنیت این حوزه نیز اضافه شده است.

امنیت سیاسی: به معنای مصون بودن و حالت فراغت مردم از تهدید یا اقدامات خلاف قانون، شخص، گروه یا دولت است (بوزان، ۱۳۷۸).

امنیت اقتصادی: عبارت است از برقراری نظم بین عوامل اساسی تهیه مایحتاج معیشتی انسانی؛ یعنی منابع اولیه، تولید، توزیع کار و درآمد اعضای جامعه به طوری که نیازهای ضروری آن‌ها تأمین شود و از فقدان و یا حتی احتمال فقدان این ضروریات احساس خطر ننموده و آرامش و آسایش آن‌ها سلب نگردد. مراد نهایی از امنیت اقتصادی برقراری یک عدالت در جامعه است (لاکت، ۱۳۷۴).

امنیت اجتماعی: مفهوم امنیت اجتماعی به معنای آرامش و اطمینان خاطر و فقدان دلهره، تشویش، اضطراب و ترس است. در حقیقت امنیت اجتماعی معطوف به حفظ روش و نوع زندگی می‌باشد (گیدنز، ۱۳۷۸: ۱۲۹).

امنیت نظامی: به معنای توان پاسداری و دفاع مردم یک کشور از سرزمین و شهروندان خود است که به وسیله نیروی نظامی و ابزارهای دفاعی امکان‌پذیر می‌شود (عبدالواحدی، ۱۳۸۸).

امنیت زیست‌محیطی: امنیت زیست‌محیطی امنیتی است که در چارچوب آن برخورداری از طبیعت و محیط‌زیست سالم و غنی، حق طبیعی انسان تلقی شود و از آن حمایت به عمل آید (قنبرلو، ۱۳۹۲: ۲۱۱-۲۱۲).

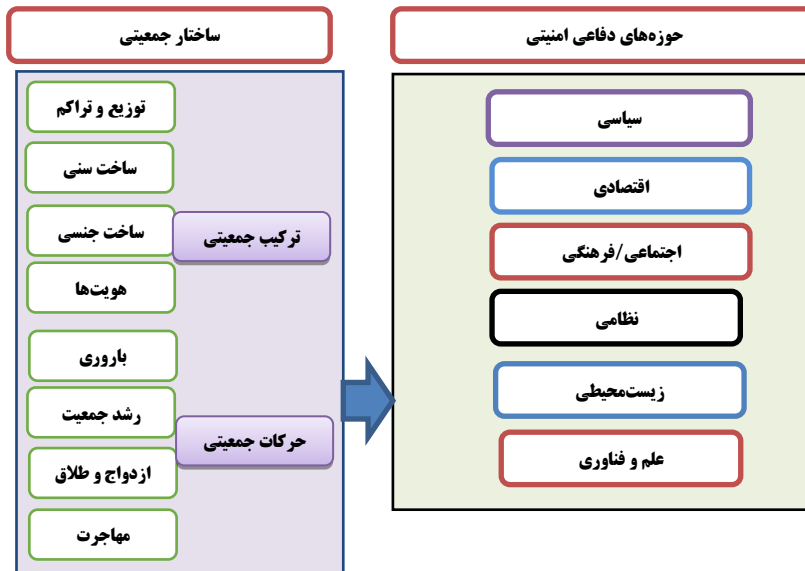
امنیت علم و فناوری (بعد امنیتی علم و فناوری): تاریخ جهان در قرن بیستم نیز حاکی از این حقیقت است که علم و فناوری چه در زمان جنگ و چه در زمان صلح،

نقش و جایگاه مهمی داشته و ما می‌توانیم پیروزی صاحبان علم و فناوری را در این شرایط به‌دفعات مشاهده کنیم (کاظمی، ۱۹۹۴: ۱۵۶-۱۴۹). قدرت علم و فناوری، قدرتی با منشأ انسانی است که به‌صورت توانایی تولید دانش، نوآوری و تربیت منابع انسانی ماهر و... ظاهر می‌گردد و آثار و نتایج آن در قالب اکتشاف و مهار نیروهای موجود در طبیعت و تأمین نیازمندی‌ها و اهداف استراتژیک جامعه و... قابل مشاهده است (زرقانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۳۳).

چارچوب مفهومی پژوهش

در شکل شماره (۲) چارچوب مفهومی پژوهش با استفاده از ادبیات تحقیق ترسیم شده است. ساختار جمعیتی در دو بُعد حرکات جمعیت و ترکیب جمعیت به‌عنوان متغیر مستقل با مؤلفه‌های مربوط به رشد جمعیت، باروری، سالخوردگی، مهاجرت، شهرنشینی، توزیع مکانی (تراکم ناهمگون)، زناشویی (کاهش ازدواج و افزایش طلاق) و قومیت و نژاد با عنوان روندهای جمعیتی ترسیم شده است. حوزه دفاع و امنیت نیز در شش محیط سیاسی، اقتصادی، اجتماعی/ فرهنگی، نظامی، زیست‌محیطی و علم و فناوری در شکل نشان داده شده است.

شکل ۲: چارچوب مفهومی ساختار جمعیتی از منظر دفاعی امنیتی

این چارچوب، مسیر طراحی سناریوهای تأثیر ساختار جمعیتی کشور بر حوزه های دفاعی-امنیتی را پیش روی ما قرار می دهد تا با تحلیل روندهای حاکم و تأثیر و تأثر آن ها بر حوزه های دفاعی-امنیتی امکان شناسایی آسیب ها و چالش های آینده و همچنین تدوین سناریوها و راهکارهای اجرایی برای نیل به اهداف ارائه شود.

روش شناسی

نوع پژوهش بر اساس هدف تعیین شده توسعه ای-کاربردی است؛ زیرا از یک سو نتایج حاصل از این پژوهش امکان تصمیم سازی برای برنامه ریزی مناسب در سطح ملی را فراهم می کند و از سوی دیگر به گسترش دانش در موضوع پژوهش و شرح و تبیین آن پرداخته و وجوه ناشناخته ای را روشن می کند. رویکرد این پژوهش کیفی بوده و در پی گردآوری داده های کیفی به منظور مفهوم سازی و ارائه تحلیل های تجویزی می باشد. در این پژوهش آن بخش از مختصات جمعیتی که بر حوزه دفاع و امنیت تأثیرگذار است، مطالعه و بررسی شده است.

جامعه آماری این پژوهش را بصیرترین صاحب نظران متخصص و خبرگان در زمینه جمعیت شناسی و دفاع و امنیت تشکیل می دهند. اساتید آگاه در حوزه جمعیت شناسی دانشگاه تهران، دانشگاه علامه طباطبایی، انجمن جمعیت شناسی ایران، شورای عالی انقلاب فرهنگی، شورای تشخیص مصلحت نظام، پژوهشگاه مطالعات اجتماعی، دانشگاه عالی دفاع ملی، مرکز آینده پژوهی وزارت دفاع و ... که مدرک تحصیلی این جامعه دکتري است و در مجموع حدود ۱۰۰ نفر را شامل می شوند. از ویژگی های مثبت و مهم جامعه آماری پژوهش اینکه یا دانش و تجربه بالای عملی به سبب حضور در مراکز علمی و پژوهشی مطالعه دارند و یا اینکه در فعالیتهای مطالعاتی و علمی در این رابطه سال ها فعالیت کرده اند و به عنوان صاحب نظر شناخته می شوند.

با توجه به نوع پژوهش، از روش نمونه گیری هدفمند (انتخاب آگاهانه افراد یا عناصر مشخص برای پژوهش توسط پژوهشگر) و تعداد محدودی از افراد نمونه استفاده شد. با توجه به محدود بودن افراد خبره در این حوزه و همچنین ویژگی های پیش گفته، از تعداد ۲۰ نفر از صاحب نظران در نشست های علمی (ذهن انگیزی و پنل های خبرگی) استفاده شد.

روش‌های گردآوری اطلاعات در تحقیقات کیفی به‌ویژه آینده‌پژوهی از تنوع زیادی برخوردار است. روش‌هایی همانند دلفی، کیو، پیمایش محیطی، دیدبانی، ذهن‌انگیزی، روندشناسی، پنل خبرگان و... از آن جمله‌اند. در این پژوهش با توجه به هدف و نوع پژوهش و نیز جامعه آماری مدنظر، سه روش بررسی کتابخانه‌ای علمی و تخصصی، ذهن‌انگیزی و پنل‌های خبرگان استفاده شد. روش اصلی تجزیه و تحلیل این پژوهش با لحاظ دیدبانی و تحلیل روند بر سناریونویسی استوار شده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

الف) روندهای تأثیرگذار بر ساختار جمعیتی کشور تا افق ۱۴۳۰

بر اساس مطالعات اسنادی و کتابخانه‌ای و داده‌های سرشماری مرکز آمار ایران، مهم‌ترین روندهای حاکم بر ساختار جمعیتی کشور که بر حوزه دفاعی-امنیتی تأثیرگذار می‌باشد عبارت‌اند از: روند افزایش ناهمگونی نرخ رشد جمعیت، روند کاهش میزان باروری، روند افزایش سالخوردگی جمعیت، تشدید جریان مهاجرت در قالب الگویی جدید، تداوم گسترش شهرنشینی با الگوی شهرهایی با مرکزیت کوچک و حومه بزرگ‌تر، روند افزایش سن ازدواج و افزایش طلاق، روند توزیع و تراکم ناهمگون جمعیت و روند افزایش واگرایی هویت‌های قومی.

روندهای جمعیتی تبیین شده بیانگر این است که تمامی شاخص‌های جمعیتی ایران به نحو نگران‌کننده‌ای در حال افول است. نرخ باروری کل همچنان زیر نرخ جانشینی قرار دارد. نرخ رشد جمعیت با کاهش بیشتر در دو دهه آینده پس از توقف و صفر شدن، برای اولین بار رشد منفی را در افق ۱۴۳۰ تجربه خواهد کرد. با توجه به تجربه جهانی در این زمینه و زمان‌بر بودن اثر سیاست‌ها بر تغییرات جمعیتی، نگاه آینده‌نگرانه در حوزه‌های مختلف و به‌ویژه در حوزه دفاعی-امنیتی بیش‌ازپیش ضروری است. به‌طور خلاصه، دورنمای ساختار جمعیتی کشور در افق ۱۴۳۰ به شرح زیر است:

- ۱- ساختار جمعیتی کشور از سال ۱۴۳۰ رشد منفی را تجربه خواهد کرد. رشد جمعیت با فرض کاهش باروری (۱/۳ فرزند) به ۰/۳۰-، با فرض تثبیت باروری (۱/۸ فرزند) به ۰/۰۳-، با فرض افزایش تا سطح جانشینی (۲/۱ فرزند) به ۰/۵۶- و با فرض افزایش بالاتر از سطح جانشینی (۲/۵ فرزند) به ۰/۲۸- خواهد رسید.

پیش‌بینی سازمان ملل (۲۰۱۷) نیز حاکی از آن است که در سال ۱۴۳۰ نرخ رشد جمعیت با سناریوی رشد پایین ۰/۳۲- و با سناریوی رشد متوسط ۰/۱۱ و با سناریوی رشد بالا به ۰/۵۳ خواهد رسید.

۲- سرعت کاهش رشد جمعیت در نقاط روستایی به مراتب بیشتر از نقاط شهری خواهد بود. نرخ باروری به ۱/۱۲، ۱/۶۲ و ۲/۱۲ به ترتیب برای سناریوهای رشد پایین، متوسط و بالا (برابر پیش‌بینی‌های صندوق جمعیت سازمان ملل) خواهد بود.

۳- جمعیت کشور در افق ۱۴۳۰، ۸۳/۲۲۵/۰۰۰ نفر (با سناریوی رشد پایین)، ۹۳/۵۵۳/۰۰۰ نفر (با رشد متوسط) و ۱۰۴/۵۳۳/۰۰۰ نفر (با رشد بالا) خواهد بود.

۴- میزان سالخوردگی کشور ۳۶/۱ درصد برای رشد پایین، ۳۲/۱ درصد برای رشد بالا و ۲۸/۷ درصد برای رشد متوسط خواهد بود.

۵- سالخوردگی جمعیت و افزایش امید به زندگی موجب پیشی گرفتن جمعیت بازنشستگان از جمعیت شاغلان خواهد بود.

۶- میانه سنی جمعیت ایران در سال ۱۴۳۰ در حدود میانه سنی کشورهای توسعه‌یافته و یکی از سالخورده‌ترین کشورهای دنیا خواهد بود که علت آن را می‌توان کاهش سریع باروری و افزایش امید به زندگی دانست. بر اساس برآوردهای صورت‌گرفته میانه سنی ایران در سال ۱۴۳۰ به بیش از ۴۴ سال افزایش خواهد یافت.

۷- افزایش مهاجران خارجی به ایران، به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی کشور و واقع‌شدن در منطقه بحران‌خیز به‌اصطلاح خاورمیانه همچنان ادامه خواهد داشت. اکثریت مهاجران خارجی ساکن در ایران، مهاجران افغانی و عراقی می‌باشند.

۸- سیمای جامعه از روستانشینی به شهرنشینی تغییر یافته و حاشیه‌نشینی در شهرهای بزرگ افزایش می‌یابد.

ب) کنشگران تأثیرگذار بر ساختار جمعیتی آینده ج.آ.آ تا افق ۱۴۳۰

شناخت کنشگران از حیث توانمندی‌ها، اهداف، انگیزه‌ها، نقاط ضعف و مطلوبیت‌ها به ما کمک می‌کند تا بتوانیم شناخت بهتری از آینده موضوع مورد مطالعه به دست بیاوریم. کنشگران ساختار

جمعیتی هر یک از ظرفیت‌های متعدد و متنوعی برخوردارند. نتایج حاصل از برگزاری پنل‌های خبرگان کنشگران تأثیرگذار بر آینده ساختار جمعیتی کشور تا افق ۱۴۳۰ که می‌تواند بر حوزه‌های دفاعی امنیتی تأثیرگذار باشند در دو گروه کنشگران داخلی و کنشگران خارجی دسته‌بندی و وزن دهی (۱ تا ۳) شدند:

جدول ۱: کنشگران (داخلی، خارجی) مؤثر بر ساختار جمعیتی کشور

نوع کنشگران	کنشگران	ضرب اهمیت
کنشگران داخلی	دولت (قوه مجریه)	۳
	مجلس شورای اسلامی (قوه مقننه)	۳
	مجمع تشخیص مصلحت نظام	۲/۳
	شورای عالی انقلاب فرهنگی	۲/۲
	روحانیت و مرجعیت دینی	۲
	نخبگان جمعیت‌شناسی و مجامع علمی (دانشگاهی)	۲
	رسانه و فضای مجازی	۱/۷
	نهادهای نظامی و انتظامی	۱/۴
	سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها)	۱/۴
	گروه‌های مرجع (هنرمندان و ...)	۱/۴
کنشگران خارجی	آمریکا و سایر کشورهای متخاصم	۱/۳
	نهادهای بین‌المللی (صندوق جمعیت، سازمان یونسف و ...)	۱/۷

ج) نیروهای پیشران تغییر

منظور از پیشران، هر چیزی است که صحنه و محیط کلان را متحول کرده و تغییر می‌دهد. پیشران‌هایی که پیشامد آن‌ها می‌تواند ساختار جمعیتی کشور را با تحولی جدی روبه‌رو سازد و به تبع آن بر دفاع و امنیت تأثیرگذار باشد به تعداد ۶۰ پیشران در پنل خبرگی به شرح جدول شماره (۲) احصا شد.

جدول ۲: وزن دهی به پیشران‌ها بر اساس ضریب اهمیت (۰ تا ۳)

وزن	پیشران‌ها	کنشگران
۲,۵۴	سیاست‌های جمعیتی تشویقی/ بازدارنده	دولت (قوه مجریه)
۲,۴۶	تغییرات اقلیمی (خشکسالی، ریزگردها و ...)	پیشران‌های محیطی
۲,۳۸	سیاست‌های اشتغال‌زایی هدفمند	دولت (قوه مجریه)
۲,۳۸	سیاست‌های توسعه همه‌جانبه و پایدار در کل کشور	دولت (قوه مجریه)
۲,۳۸	وضع قوانین مناسب و روزآمدسازی قوانین مرتبط با ساختار جمعیت با در نظر گرفتن اقتضائات جمعیتی	مجلس شورای اسلامی

وزن	پیشران‌ها	کنشگران
۲,۳۱	سیاست‌های رفاهی (یارانه، تأمین اجتماعی و...)	دولت (قوه مجریه)
۲,۳۱	توسعه نظام سلامت	دولت (قوه مجریه)
۲,۳۱	مدیریت شکاف‌های اجتماعی و توزیع فرصت‌های برابر دسترسی (آموزش، بهداشت، اشتغال و ...)	دولت (قوه مجریه)
۲,۳۱	افزایش کارآمدی و هم‌افزایی رسانه‌ها و فضای مجازی در مسیر روشنگری و تبیین آینده‌های ساختار جمعیتی	رسانه‌ها و فضای مجازی
۲,۲۳	مدیریت بهره‌گیری از توانمندی‌های سیستمی جامعه (گروه‌های مرجع فرهنگی و اجتماعی و ...)	دولت (قوه مجریه)
۲,۲۳	هم‌افزایی و همکاری در اجرا و توزیع سیاست‌های جمعیتی بهداشتی، بهداشت و درمان، سبک زندگی، ...	سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها)
۲,۱۵	تنظیم خانواده هوشمند (وابسته به جغرافیا- فرهنگ، اقلیم و ...)	دولت (قوه مجریه)
۲,۱۵	کاهش فقر نسبی و توزیع عادلانه منابع و امکانات	دولت (قوه مجریه)
۲,۱۵	ترویج سبک زندگی اسلامی ایرانی شایسته	دولت (قوه مجریه)
۲,۱۵	ارتقای شاخص‌های توسعه روستایی و بهبود بهزیستی روستایی	دولت (قوه مجریه)
۲,۱۵	پرهیز از سیاست زدگی در قانونگذاری حوزه جمعیت و خانواده	مجلس شورای اسلامی
۲,۱۵	گفتمان سازی و ادبیات سازی با مدیریت هشدار و توصیه در زمینه‌های مختلف ساختار جمعیتی	نخبگان و مجامع علمی جمعیت‌شناسی
۲,۰۸	هماهنگ‌سازی اسناد کلان بالادستی و اسناد جمعیتی	مجمع تشخیص مصلحت
۲,۰۸	آمایش امنیتی و انتظامی در جهت ارتقای احساس امنیت عمومی برنامه‌ریزی جمعیتی	نهادهای نظامی و انتظامی
۲,۰۸	کمک به ازدواج اقشار کم‌درآمد	سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها)
۲,۰۰	توسعه حکمرانی محلی (توزیع فرصت‌های مدیریتی محلی و کاهش نقش اجرایی دولت)	دولت (قوه مجریه)
۲,۰۰	تنظیم و انطباق سیاست‌های کلان جمعیتی با توجه به اقتضانات نوظهور جمعیتی	مجمع تشخیص مصلحت نظام
۲,۰۰	ترویج ارزش‌های متعالی و سنت‌های پسندیده در ازدواج و خانواده	روحانیت و مرجعیت دینی
۲,۰۰	افزایش مشاوره و تولید دانش در حوزه ساختار جمعیتی	نخبگان و مجامع علمی جمعیت‌شناسی
۲,۰۰	تصویرپردازی از الگوی مناسب سبک زندگی ایرانی اسلامی	رسانه‌ها و فضای مجازی
۲,۰۰	الگوسازی در حوزه‌های مختلف تأثیرگذار بر ساختار جمعیت	گروه‌های مرجع
۲,۰۰	ارائه الگوهای رقیب در مقابل الگوهای موجود جمعیتی	گروه‌های مرجع
۱,۹۲	اعمال تحریم‌ها و تشدید فشارهای اقتصادی بر مردم	آمریکا و کشورهای متخاصم
۱,۹۲	تروریسم زیستی (شیوع بیماری، عقیم‌سازی و ...)	آمریکا و کشورهای متخاصم

وزن	پیشران‌ها	کنشگران
۱,۹۲	ترویج الگوی رقیب سبک زندگی (متضاد با الگوی اسلامی ایرانی)	نهادهای بین‌المللی
۱,۸۵	کاهش فاصله طبقاتی (اشرافی‌گری و تجمل‌گرایی و ...)	دولت (قوه مجریه)
۱,۸۵	بهبودسازی و پیشنهاد سیاست‌ها و اسناد بالادستی مرتبط با ساختار جمعیتی	شورای عالی انقلاب فرهنگی
۱,۸۵	نشر منابع دینی برای حفظ و ارتقاء هویت اسلامی و ملی و صیانت از خانواده و جامعه.	روحانیت و مرجعیت دینی
۱,۸۵	تبلیغ و ترویج خانواده سالم و پایدار	روحانیت و مرجعیت دینی
۱,۸۵	جهت‌دهی و اقتناع‌سازی افکار عمومی در راستای سیاست‌های کلان ساختار جمعیتی	رسانه‌ها و فضای مجازی
۱,۷۷	ساماندهی و نظارت بر مهاجرت‌های داخلی و خارجی	دولت (قوه مجریه)
۱,۷۷	شبکه‌سازی در راستای توان‌افزایی گروه‌های هدف جمعیتی	سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها)
۱,۷۷	افزایش تروریسم منطقه‌ای	آمریکا و کشورهای متخاصم
۱,۷۷	تشدید حمایت‌ها و کمک‌های مالی برای تفرقه و واگرایی اقلیت‌ها قومی مذهبی	آمریکا و کشورهای متخاصم
۱,۷۷	ایجاد پروتکل دوجانبه و چندجانبه محیط زیستی در جهت کنترل آلودگی زیست‌محیطی و مهاجرتی و ..	کشورهای همسایه
۱,۷۷	گسترش بیماری‌های فراگیر	پیشران‌های محیطی
۱,۷۷	افزایش محصولات تراریخته	پیشران‌های محیطی
۱,۶۹	افزایش یارانه‌های ویژه قشر متوسط به پایین	دولت (قوه مجریه)
۱,۶۹	افزایش نیازمندی به نیروهای متخصص	دولت (قوه مجریه)
۱,۶۹	تسهیلات رفاهی انتقالات، مسکن، مرخصی‌های تشویقی، درمان و بهداشت رایگان، کسر خدمت وظیفه‌های متأهل	نهادهای نظامی انتظامی
۱,۶۲	عرفی شدن نگاه روحانیت به امور اجتماعی	روحانیت و مرجعیت دینی
۱,۶۲	حمایت‌های ویژه از سالمندان	سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها)
۱,۵۴	مدیریت بر چالش‌ها و آلاینده‌های زیست‌محیطی	دولت (قوه مجریه)
۱,۵۴	اصلاح نظام اداری (فساد اداری - بوروکراسی و ...)	دولت (قوه مجریه)
۱,۵۴	افزایش کنشگری روحانیت در سطح اجتماع	روحانیت و مرجعیت دینی
۱,۵۴	بهره‌گیری از ظرفیت دوره ضرورت خدمت سربازی در راستای ترویج اشتغال و خانواده سالم	نهادهای نظامی و انتظامی
۱,۵۴	درگیرساختن ایران در یک جنگ تمام‌عیار	آمریکا و کشورهای متخاصم
۱,۵۴	هم‌افزایی در جهت کنترل مداخلات فرامنطقه‌ای	کشورهای همسایه
۱,۴۶	تقویت نقش نظارتی نمایندگان مجلس بر اجرای قوانین تأثیرگذار بر ساختار جمعیت	مجلس شورای اسلامی

وزن	پیشران‌ها	کنشگران
۱,۴۶	آسیب‌شناسی و مسئله‌یابی در حوزه ساختار جمعیتی کشور	شورای عالی انقلاب فرهنگی
۱,۴۶	تنش‌های منطقه‌ای و وقوع منازعات	کشورهای همسایه
۱,۳۸	فروماندگی دولت‌های همسایه و مهاجر فرستی	کشورهای همسایه
۱,۳۱	فشارهای بین‌المللی به ایران از منظر حقوق بشر	نهادهای بین‌المللی (صندوق جمعیت، سازمان یونسف، ...)
۱,۲۳	ارتقای کنترل نامحسوس و هوشمند	نهادهای نظامی انتظامی
۱,۱۵	تقویت ساختار ستاد مدیریت بحران در کشور	دولت (قوه مجریه)

حوزه دولت (قوه مجریه) مجموعاً ۱۹ پیشران و سیاست‌های جمعیتی تشویقی/ بازدارنده بالاترین ضریب (۲/۵۴) را در میان همه پیشران‌ها به خود اختصاص داد. از میان سه پیشران محیطی، تغییرات اقلیمی (خشک‌سالی، ریزگردها و ...) بالاترین ضریب (۲/۴۶) و در مرتبه دوم قرار گرفت. در حوزه کنشگری مجلس (قوه مقننه) از تعداد سه پیشران انتخاب شده، وضع قوانین مناسب و روزآمدسازی قوانین مرتبط با ساختار جمعیت با در نظر گرفتن اقتضائات جمعیتی با ضریب ۲/۳۸ بالاترین رتبه، کنشگر رسانه‌ها و فضای مجازی از میان سه پیشران منتخب، افزایش کارآمدی و هم‌افزایی رسانه‌ها و فضای مجازی در مسیر روشنگری و تبیین آینده‌های ساختار جمعیتی با ضریب اهمیت ۲/۳۱، کنشگر سازمان‌های مردم‌نهاد از میان چهار پیشران منتخب، هم‌افزایی و همکاری در اجرا و توزیع سیاست‌های جمعیتی بهداشتی، بهداشت و درمان، سبک زندگی، امنیت اخلاقی، محیط‌زیست و... با ضریب اهمیت ۲/۲۳، کنشگر نخبگان و مجامع علمی از میان دو پیشران منتخب، گفتمان‌سازی و ادبیات‌سازی با مدیریت هشدار و توصیه در زمینه‌های مختلف ساختار جمعیتی با ۲/۱۵، کنشگر مجمع تشخیص مصلحت از میان دو پیشران منتخب، هماهنگ‌سازی اسناد کلان بالادستی و اسناد جمعیتی با ضریب اهمیت ۲/۰۸، کنشگر نهادهای نظامی و انتظامی از میان چهار پیشران منتخب، آمایش امنیتی و انتظامی در جهت ارتقای احساس امنیت عمومی برنامه‌ریزی جمعیتی با ۲/۰۸، کنشگر، روحانیت و مرجعیت دینی از میان دو پیشران منتخب، ترویج ارزش‌های متعالی و سنت‌های پسندیده در ازدواج و خانواده با ضریب اهمیت ۲، گروه‌های مرجع از میان دو پیشران منتخب هردو پیشران، الگوسازی در حوزه‌های مختلف تأثیرگذار بر ساختار

جمعیت و ارائه الگوهای رقیب در مقابل الگوهای موجود جمعیتی با ضریب ۲ و پیشران‌های مربوط به سایر کنشگران در مرتبه‌های بعدی قرار گرفتند.

د) عدم قطعیت‌های کلیدی و تدوین چارچوب سناریوها

بر اساس امتیازات داده‌شده از سوی اعضای پنل خبرگی و مبتنی بر تعریف ارائه‌شده در خصوص چگونگی امتیازدهی، سه عدم قطعیت کلیدی به دست با عنوان «موفقیت سیاست‌های جمعیتی ساختار متعادل و پویا/ عدم موفقیت سیاست‌های جمعیتی ساختار متعادل و پویا»، «همسویی گروه‌های مرجع (علمی، فرهنگی، مذهبی، اجتماعی...) با سیاست‌های جمعیتی/ ناهمسویی گروه‌های مرجع (علمی، فرهنگی، مذهبی، اجتماعی...) با سیاست‌های جمعیتی» و «ماهیت رفتاری دولت (دولت رفاه)/ ماهیت رفتاری دولت (دولت رانتی)» به دست آمد. از برهم‌کنش این سه عدم قطعیت کلیدی، هشت فضای نایقینی آینده به دست آمد که با کمک صاحب‌نظران باورپذیری یا باورناپذیری آن‌ها مورد ارزیابی قرار گرفت.

جدول ۳: سازگاری عدم قطعیت‌ها و باورپذیری سناریوها

عنوان سناریو	مطلوبیت	دولت رفاه (بلی/ خیر)	همسویی گروه‌های مرجع (بلی/ خیر)	موفقیت سیاست‌های ساختار جمعیتی (بلی/ خیر)	باورپذیری
باران بهاری	مطلوب	بلی	بلی	بلی	+
بارورسازی ابرها	مطلوب نسبی	خیر	بلی	بلی	+
جاده یخبندان	مطلوب نسبی	بلی	خیر	بلی	+
طوفان دهشتناک	نامطلوب	خیر	خیر	خیر	+
		خیر	خیر	بلی	-
		بلی	بلی	خیر	-
		خیر	بلی	خیر	-
		بلی	خیر	خیر	-

ه) تدوین سناریوها

با تحلیل عوامل کلیدی، کنشگران، پیشران‌ها و عدم قطعیت‌ها، زمینه تدوین چهار سناریوی باورپذیر فراهم شد. هر سناریو به تفکیک با طی مراحل تعریف‌شده شامل

شاخص‌های راهنما به‌عنوان سنجه‌هایی برای شناسایی سناریوها در جهان واقع، شرایط محیطی، روایت سناریو، دورنمای مطلوب، توصیه‌های پیشینی، توصیه‌های پسینی و پیش‌بینی محیطی تدوین شد.^۱

سناریوی اول: باران بهاری

این سناریو هنگامی در دستور کار قرار می‌گیرد که سیاست‌های چهارده‌بندی در حوزه ساختار جمعیتی کشور که از سوی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) به قوای سه‌گانه ابلاغ شده است به مرحله اجرا درآمده و طرح تعالی ساختار جمعیتی کشور نیز پس از تصویب مجلس شورای اسلامی عملیاتی شده است. از سوی دیگر، نظام مدیریتی کشور ساماندهی شده و دولت به سمت دولت رفاه محور تغییر چهره داده است؛ در سناریوی باران بهاری تمامی گروه‌های مرجع اجتماعی، علمی و فرهنگی، سازمان‌های مردم‌نهاد و تمامی دستگاه‌های اجرایی کشور در مورد پویایی و تعادل ساختار جمعیتی با سیاست‌های جمعیتی دولت به اجماع رسیده و تلاش شبانه‌روزی برای اجرا و گفتمان‌سازی در سطح کشور دارند. دورنمای مطلوب این سناریو تحقق جدیدترین پیش‌بینی مرکز آمار ایران برم بنای سرشماری سال ۱۳۹۵ و در بالاترین سطح باروری یعنی ۱۱۲/۵ میلیون نفر جمعیت در افق ۱۴۳۰ است. وزارت بهداشت و درمان و تأمین اجتماعی، سیاست «سالمندی فعال» در کشور را اجرایی و ضمن تقلیل شکاف نسلی، گرد پیری از رخ جامعه را برداشته شده است. با توزیع مناسب فرصت‌های اقتصادی و مدیریتی شکاف‌های مرکز-حاشیه به حداقل رسیده و سیاست‌های تشویقی «جایزه ازدواج» به جای «جایزه تولد» سن ازدواج را کاهش داده است. با مهاجرت‌های معکوس داخلی (شهر به روستا و شهرهای بزرگ به شهرهای کوچک) تا حد زیادی حاشیه‌نشینی در شهرهای بزرگ و کلان‌شهرها را کاهش داده است. علاوه‌بر پیشرفت و توسعه فناوری در بخش‌های مختلف جامعه و پیشرفت‌های پزشکی، دستگاه‌های مراقبت ملی در سراسر کشور سایه افکننده و کوچک‌ترین تحرکات ضد امنیتی توسط نیروهای مسلح و وزارت اطلاعات رصد و دیدبانی می‌شود.

۱- تمامی فرایندهای تدوین سناریو شامل شاخص‌های راهنما شرایط محیطی، روایت سناریو، دورنمای مطلوب، توصیه‌های پیشینی، توصیه‌های پسینی و پیش‌بینی محیطی به تفصیل در رساله محقق با «عنوان آینده‌پژوهی ساختار جمعیتی کشور و تأثیر آن بر حوزه‌های دفاعی امنیتی تا افق ۱۴۳۰» در مرکز اسناد و کتابخانه دانشگاه عالی دفاع ملی موجود است. به دلیل حجم بالای صفحات امکان درج مطالب تفصیلی و مخصوصاً داستان سناریوها در این مقاله فراهم نیست.

سناریوی دوم: بارورسازی ابرها

زمانی که درآمدهای دولت از مسیر فروش نفت تأمین می‌شود، سیاست‌های ساختار جمعیتی کشور در دستور کار همه نهادهای مسئول قرار گرفته است و با تصویب طرح تعالی ساختار جمعیتی کشور گفتمان اصلاح ساختار جمعیتی در کشور فراگیر شده است و از سوی دیگر گروه‌های مرجع اجتماعی، علمی، فرهنگی نیز همسو با دستگاه‌های اجرایی می‌باشند سناریوی «بارورسازی ابرها» قابلیت اجرایی دارد. در دورنمای مطلوب این سناریو، هوشمندی سیاست‌های دولتی موجب ساختار جمعیتی نسبتاً متعادل و پویا شده است. پیش‌بینی مرکز آمار ایران با فرض ثبات باروری در سطح فعلی (۲/۰۱ فرزند) حجم جمعیت را به ۱۰۴/۰۱۸/۰۰۰ افزایش داده و برنامه‌های وزارت بهداشت و درمان آرامش روانی را در جامعه برقرار کرده است. رشد شهرنشینی نسبتاً کنترل و مهاجرت‌های روستا به شهر و شهرهای کوچک به شهرهای بزرگ نسبتاً متوقف شده است. فناوری‌های جدید همچون آب‌شیرین‌کن و توسعه سرمایه‌گذاری در بخش خصوصی مشکلات زیست‌محیطی را مرتفع و درگیری‌های داخلی بر سر منابع آب را کاهش داده است.

سناریوی سوم: جاده یخبندان

در سناریوی «جاده یخبندان» نظام مدیریتی کشور ساماندهی شده و دولت به سمت دولت رفاه محور تغییر چهره داده است. سیاست‌های ساختار جمعیتی کشور در دستور کار همه نهادهای مسئول قرار گرفته است اما سازمان‌های مردم‌نهاد، نخبگان علمی جامعه و گروه‌های مرجع اجتماعی، علمی، فرهنگی با سیاست‌های دولتی به اجماع نرسیده و ساز مخالف می‌زنند. دورنمای مطلوب این سناریو تلاش‌های یک‌جانبه دولت رفاه برای اجرای سیاست‌های جمعیتی است و علیرغم ناهم‌سویی گروه‌های مرجع با تلاش‌های دستگاه‌های مسئول پیش‌بینی مرکز آمار ایران در سطح سوم (کاهش باروری با شیب ملایم ۱/۹۵ فرزند) به وقوع پیوسته است، اما رشد جمعیت منفی نیست و حجم جمعیت به ۱۰۱/۳۹۲/۰۰۰ نفر رسیده است. کلان‌شهرها و مادرشهرهای جدید ایجاد و برنامه‌های وزارت بهداشت نوزادآوری را تسهیل نموده است، ولی مشکلات بهداشت عمومی به علت حاشیه‌نشینی در کلان‌شهرها و مادرشهرهای جدیداً تأسیس زیاد به قوت خود باقی است و حاشیه‌نشینی در کلان‌شهرها و مادرشهرهای جدید اجازه ارتقای امنیت اجتماعی را نمی‌دهد.

سناریوی چهارم: طوفان دهشتناک (سه‌مگین)

سناریوی «طوفان دهشتناک» هنگامی اجرا می‌شود که سیاست‌های جمعیتی ناموفق، دولت متکی به درآمدهای نفتی و ناهمسویی بین کنشگران داخلی وجود دارد. گروه‌های مرجع اجتماعی، علمی، فرهنگی با سیاست‌های دولتی به اجماع نرسیده و ساز مخالف می‌زنند. در سناریوی طوفان دهشتناک ناهمسویی گروه‌های مرجع، سازمان‌های مردم‌نهاد، شرایط سخت اقتصادی و سیاسی و همچنین فشارهای اقتصادی سیاسی رقبای متخاصم دست‌به‌دست هم داده و تلاش‌های یک‌جانبه دولت برای اصلاح ساختار جمعیتی را با شکست مواجه کرده است. برونداد این ناهمسویی‌ها و وابستگی شدید اقتصاد کشور به درآمدهای نفتی با وجود دشمنی‌های دائم رقبا چالش‌های جمعیتی فراوانی در ابعاد مختلف رشد جمعیت، شکاف‌های بین نسلی، واگرایی‌های هویتی، ایجاد کلان‌شهرهای جدید، تراکم حاشیه‌نشینی و رشد جرائم و... ایجاد نموده است. در سال ۱۴۳۰ کشور تجربه رشد منفی جمعیت را دارد و گرد پیری بر تارک جمعیت ۹۵ میلیونی کشور نشسته است.

بحث و نتیجه‌گیری

ساختار جمعیتی کشور از منظر دفاعی امنیتی تا افق ۱۴۳۰ بررسی و پس از تحلیل روندهای تأثیرگذار، عوامل کلیدی، کنشگران پیشران‌ها و عدم قطعیت‌های کلیدی، آینده‌های محتمل تا افق ۱۴۳۰ ترسیم شد. ترکیب جمعیتی با مؤلفه‌های «حجم (تعداد)، ساخت سنی، ساخت جنسی، توزیع مکانی و قومیت و نژاد» و تحرکات جمعیتی با مؤلفه‌های «زادوولد، مرگ‌ومیر، باروری، زناشویی (ازدواج و طلاق) و مهاجرت» به‌عنوان ابعاد جمعیتی و همچنین حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، سیاسی، نظامی، زیست‌محیطی و علم و فناوری به‌عنوان ابعاد حوزه‌های دفاعی امنیتی، با تأیید خبرگان جمعیتی و دفاعی امنیتی تعیین و زمینه ترسیم چارچوب مفهومی این پژوهش فراهم شد.

تعادل و پویایی ساختار جمعیت نقش تعیین‌کننده‌ای در تولید قدرت ملی، اقتصادی، سیاسی، نظامی و علم و فناوری کشورها دارد. مصادیق نقش و اهمیت جمعیت و ضرورت تعادل و پویایی ساختار آن از نظر خبرگان جمعیتی و حوزه‌های دفاعی امنیتی و

همچنین بیانات امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در حوزه‌های مختلف به شرح زیر است:

- **تولید قدرت سیاسی:** افزایش وزن ژئوپلیتیکی کشور، عامل حفظ تمامیت ارضی، عامل تشکیل دولت ملت، مشروعیت و مقبولیت نظام، موازنه قوا در جهان، مزیت رقابتی برای کشور اقتدار بین‌المللی، مسئولیت جهانی در گسترش هویت اسلامی، دفاع از هویت دینی، عامل اتحاد مسلمین، اقتدار بین‌المللی و تأمین سعادت بشری طبق اصل ۱۵۴ قانون اساسی.
 - **تولید قدرت نظامی:** نقش‌های بازدارندگی، دفاعی (پدافندی)، تهاجمی (آفندی) و نقش غیرجنگی (امداد و نجات).
 - **تولید قدرت اقتصادی:** افزایش درآمد سرانه که منجر به افزایش پس‌انداز ملی و در نتیجه آن مشارکت در تولید و سپس رشد اقتصادی را به همراه دارد. تقسیم‌کار که موجب رشد فناوری و به تبع آن بهبود فناوری و در نهایت به رشد اقتصادی منجر می‌شود. افزایش حجم بازار کار نیروی ماهر که به افزایش بهره‌وری و مشارکت در تأمین هزینه‌ها منجر می‌شود. توسعه اقتصادی که کاهش هزینه‌های تحقیق و توسعه و در نتیجه رشد فعالیت‌های تحقیق و توسعه و سرریز فناوری به بخش اقتصاد و نهایتاً رشد اقتصادی را در پی دارد.
 - **علم و فناوری:** افزایش نرخ رشد ایده و نوآوری، کاهش هزینه‌های ثابت نوآوری، افزایش مهارت‌های فناوری و تولید دانش و فناوری.
- با توجه به چارچوب مفهومی پژوهش، روندهای جمعیتی بر دو بعد ترکیب جمعیت و تحرکات جمعیت مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. بر اساس یافته‌های پژوهش، با تحلیل روندهای جمعیتی و جلسات ذهن‌انگیزی و همچنین پنل‌های خبرگی - که به تفصیل بیان شد - کنشگران حوزه تأثیرگذار بر ساختار جمعیتی تعیین شدند.
- **کنشگران کلیدی تحت نفوذ:** دولت (قوه مجریه)، مجلس شورای اسلامی (قوه مقننه)، مجمع تشخیص مصلحت نظام و شورای عالی انقلاب فرهنگی.

- کنشگران بسیار مهم تحت نفوذ: روحانیت و مرجعیت دینی، نخبگان جمعیت‌شناسی و مجامع علمی (دانشگاهی)، رسانه و فضای مجازی، گروه‌های مرجع اجتماعی فرهنگی (هنرمندان، ...).

- کنشگران مهم تحت نفوذ: نهادهای نظامی و انتظامی و سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها).

- کنشگران مهم نفوذناپذیر: آمریکا و سایر کشورهای متخاصم و نهادهای بین‌المللی (صندوق جمعیت، سازمان یونیسف، ...).

همچنین با تحلیل نظرات خبرگان در مجموع ۶۰ پیشران مؤثر و تعداد سه عدم قطعیت کلیدی به شرح زیر تعیین شد:

(۱) موفقیت سیاست‌های جمعیتی ساختار متعادل و پویا / عدم موفقیت سیاست‌های جمعیتی ساختار متعادل و پویا؛

(۲) همسویی گروه‌های مرجع (علمی، فرهنگی، مذهبی، اجتماعی...) با سیاست‌های جمعیتی / ناهمسویی گروه‌های مرجع (علمی، فرهنگی، مذهبی، اجتماعی...) با سیاست‌های جمعیتی؛

(۳) ماهیت رفتاری دولت: دولت رفاه / ماهیت رفتاری دولت: دولت رانتی (وابسته به نفت).

از برهم‌کنش این سه عدم قطعیت کلیدی، هشت فضای ناپیچنی آینده به دست آمد که با کمک صاحب‌نظران باورپذیری یا باورناپذیری آن‌ها مورد ارزیابی قرار گرفت و در نهایت، چهار سناریوی باورپذیر با نام‌های «باران بهاری»، «بارورسازی ابرها»، «جاده یخبندان» و «طوفان دهشتناک» تدوین شد.

سناریوی اول (باران بهاری) هنگامی در دستور کار قرار می‌گیرد که گروه‌های مرجع همسو، دولت رفاه و سیاست‌های جمعیتی موفق است. سناریوی دوم (بارورسازی ابرها) زمانی است که گروه‌های مرجع همسو و سیاست‌های جمعیتی موفق اما دولت رانتی و متکی به نفت است. در سناریوی سوم (جاده یخبندان) ماهیت رفتاری دولت، دولت رفاه، سیاست‌های جمعیتی موفق ولی گروه‌های مرجع ناهمسو هستند. در سناریوی چهارم (طوفان دهشتناک)، گروه‌های مرجع ناهمسو هستند، سیاست‌های جمعیتی ناموفق و دولت هم رانتی و متکی به نفت است.

الف) راهکارهای عمومی ویژه دستگاه‌های اجرایی کشور

۱. نهاد تخصصی مدیریت جامع جمعیت کشور برای راهبری، برنامه‌ریزی و نظارت و ارزیابی کلان جمعیتی تشکیل شود و با همکاری دستگاه‌های ذی‌ربط، نسبت به تهیه برنامه عمل با تقسیم‌کار ملی و دستورالعمل‌های لازم اقدام و گزارش عملکرد را هر شش ماه به شورای عالی انقلاب فرهنگی ارائه می‌نماید.
۲. سیاست‌های چهارده‌بندی ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و همچنین طرح تعالی ساختار جمعیتی که در مجلس شورای اسلامی بلا تکلیف مانده است و سایر کلان برنامه‌های مصوب در جمهوری اسلامی ایران نظیر الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت، نظام‌مهندسی فرهنگی، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش و نظایر آن مجموعه‌ای از رهیافت‌هایی هستند که در صورت اجرایی شدن می‌تواند ساختار جمعیتی کشور را پویا و متعادل کرده و چالش‌های متصور در آتی را برطرف کند؛ بنابراین ضروری است عموم دستگاه‌های مسئول با توجه کامل به این دستاوردها و برنامه‌ها، با انجام وظایف خود و حذف موانع اجرایی در اصلاح ساختار جمعیتی کشور تلاش نمایند.
۳. «سالمندی فعال» راه‌حلی برای افزایش کیفیت زندگی سالمندان؛ «سالمندی فعال» یکی از راه‌حل‌های پرداختن به جمعیت سالمندان و کاهش مشکلات آتی این گروه برای جامعه است. سیاست سالمندی فعال به معنای فعالیت در سنین سالمندی نیست، بلکه به آن معنا است که زمانی که افراد در سنین فعالیت قرار دارند از آگاهی اجتماعی، شغل، تحصیلات، درآمد، پس‌انداز و امکانات بهداشتی و رفاهی برخوردار شوند، به طوری که در زمان سالمندی تمکن مالی و سلامت داشته باشند و همچون سالمندان کشورهای توسعه‌یافته خودشان قادر باشند سهم بیمه‌شان را پرداخت کرده و از خدمات آن بهره‌مند شوند. هرچند که برای حل این معضل می‌بایست از سال‌ها پیش سیاست‌های سالمندی فعال را آغاز کرد و این در حالی است که حتی از زمان نوزادی که باید نسبت به تغذیه و سلامت افراد نظارت ویژه شود این بخش مغفول مانده است و وزارت بهداشت

نظارت کافی بر وضعیت تغذیه شهروندان را اعمال نمی‌کند.

۴. جایگزینی سیاست «جایزه ازدواج» به جای «جایزه تولد»؛ بررسی‌های مرکز آمار ایران نشان داد که کیفیت جمعیت چندان مطلوب نیست. برای مثال نرخ باروری برای خانوارهایی که وضع مالی بهتری دارند پایین‌تر است. اجرای سیاست‌های جمعیتی تشویقی ضربتی مانند جایزه تولد احتمال افزایش باروری در خانوارهای کم‌درآمد و افزایش فقر را بیشتر می‌کند ولی فرصت پیش‌آمده این مجال را به کشور می‌دهد که به عوامل فرهنگی بپردازند. در حال حاضر بسیاری از جوانانی که شغل و درآمد کافی دارند کمتر به فرزندآوری فکر می‌کنند و باید برای همراهی آن‌ها با برنامه‌های جمعیتی برنامه‌ریزی نمود. برای شروع باید به جای جایزه تولد بر کاهش میانگین سن در اولین ازدواج که برای مردان ۲۷/۴ و برای زنان ۲۳ سال است تمرکز شود.

۵. تدوین برنامه‌های جامع همسویی گروه‌های مرجع اجتماعی، علمی و فرهنگی، سازمان‌های مردم‌نهاد و... برای اجماع در مورد پویایی و تعادل ساختار جمعیتی و تلاش برای گفتمان‌سازی در سطح کشور.

۶. ایجاد گفتمان تعادل و پویایی ساختار جمعیت در ابعاد مختلف در سطح جامعه برای عامرانه کردن سیاست‌های جمعیتی توسط روحانیت و مراجع دینی با بهره‌گیری از منابع غنی آیات و روایات دینی و ترویج ارزش‌های متعالی و سنت‌های پسندیده در ازدواج، خانواده و سبک زندگی اسلامی ایرانی.

۷. بسترسازی زمینه‌های جلب مشارکت فعال و مؤثر روزنامه‌نگاران، فیلم‌سازان و سایر هنرمندان توسط وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در راستای آگاهی‌بخشی عمومی نسبت به آثار و پیامدهای منفی روندهای جمعیتی و تصویرپردازی از الگوی مناسب سبک زندگی ایرانی اسلامی.

۸. درج محتوای آموزشی مربوط به جمعیت در متون درسی توسط وزارت آموزش و پرورش و ایجاد یک واحد درسی در کلیه رشته‌های آموزشی توسط وزارت‌های علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی برای ارتقای سطح آگاهی‌های عمومی نسبت به آثار و پیامدهای منفی روندهای جمعیتی.

ب) راهکارهای اختصاصی ویژه نیروهای مسلح

۱. برنامه‌ریزی در خصوص چگونگی جذب منابع نیروی انسانی (پایور و وظیفه) و همچنین رصد دائم نیازمندی در درجات و جایگاه‌های مختلف و جذب و رهایی سالانه و دوره‌های مختلف نیازمند کارگروه‌های ویژه و به‌کارگیری روش‌های علمی دقیق است.
۲. در اولویت قرار دادن اجرای پروژه هوشمندسازی امنیتی کشور (سیستم مراقبت ملی).
۳. نقش‌آفرینی در کاهش واگرایی هویت‌های قومی و حذف شکاف مرکز-حاشیه.
۴. تدوین و اجرای برنامه‌های جامع کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت در حوزه منابع انسانی.
۵. ساماندهی شبکه‌ای و ارتقای سامانه‌های مدیریت دانش برای مستندسازی و توسعه تجارب مدیران.
۶. بهره‌گیری از ظرفیت دوره ضرورت خدمت سربازی در راستای ترویج اشتغال و خانواده سالم و ترویج سبک زندگی اسلامی ایرانی.
۷. تسهیلات رفاهی (انتقالات، مسکن، مرخصی‌های تشویقی، درمان و بهداشت رایگان، احتساب خدمت وظیفه‌های متأهل).

ج) پیشنهادهای پژوهشی

۱. تدوین الگوی راهبردی جذب و استخدام و همچنین آمایش در سطح کارکنان فعلی بر اساس توانمندی‌های مغزی ندهرمان (ترجیحات مغزی) در یکی از نیروها و تعمیم کاربست نتایج تحقیق به سایر نیروها.
۲. امکان‌سنجی نیاز به خدمت «سربازی‌ها» و همچنین سامانه هوشمند به‌کارگیری کارکنان وظیفه با توجه به مهارت‌ها و قابلیت‌های آنان در همه نیروها و یا دستگاه‌های اجرایی.
۳. با توجه به ضرورت و تداوم احتمالی خدمت سربازی اجباری در سال‌های آتی مطالعات لازم در راستای تغییرات محتوایی دوره خدمت سربازی به لحاظ

آموزش‌های موردنیاز و مهارت‌های سرباز آینده انجام گیرد و ضمن تقویت میز سرباز کارگروهی برای هدایت و کاربردی‌سازی نتایج شکل گیرد.

منابع

- آریانپور، منوچهر (۱۳۸۵). «هزاره، فرهنگ همراه پیشرو آریانپور». (چاپ چهل و هشتم)، تهران: جهان رایانه.
- اعلمی، هادی (۱۳۷۹). «استراتژی امنیت ملی و ملاحظات دفاعی- امنیتی». تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس جمهوری اسلامی. شماره مسلسل ۵۶۸۷. کد موضوعی ۱۵۰.
- امام خامنه‌ای. مجموعه بیانات، قابل دسترسی در: WWW.Khamenei.ir
- بصیری، محمدعلی (۱۳۸۰). «تحولات مفهوم امنیت ملی». نشریه اطلاعات سیاسی- اقتصادی، فروردین و اردیبهشت، شماره ۱۶۳ و ۱۶۴.
- بوزان، باری (۱۳۷۸). «مردم، دولت‌ها و هراس». (ترجمه ناشر)، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- بیرو، آلن (۱۳۶۶). «فرهنگ علوم اجتماعی». (ترجمه باقر ساروخانی)، تهران: انتشارات کیهان.
- پدرام، عبدالرحیم. (۱۳۹۳). آینده پژوهی در یک نگاه. تهران: سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا.
- پی هرد، گراهام. (۱۳۸۴). «پیامدهای کاهش جمعیت بر امنیت روسیه». در فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، مترجم مجید بوالوردی. شماره پنجاه و دوم، صص ۱۴۶-۱۲۵.
- تمنا، سعید (۱۳۸۷). «مبانی جمعیت‌شناسی». (چاپ پنجم)، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- ره‌پیک، حسن (۱۳۷۷). «امنیت ملی و تحدید حقوقی آن». فصلنامه مطالعات راهبردی، پیش‌شماره ۲. تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- روشه، گی (۱۳۶۶). «تغییرات اجتماعی». (ترجمه منصور وثوقی)، تهران: نشر نی.
- زرقانی، سید هادی (۱۳۸۵). «ارزیابی عوامل و متغیرهای مؤثر بر قدرت ملی و طراحی مدل سنجش قدرت ملی کشورها». رساله دکتری جغرافیای سیاسی، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- شاطریان، محسن؛ گنجی پور، محسن؛ اشنویی، امیر (۱۳۸۹). «بررسی تأثیرات امنیتی پراکندگی فضایی جمعیت در جنوب شرق ایران». همایش ملی جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری ۳۰ آبان ۱۳۸۹، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر.
- شیخی، محمدتقی (۱۳۸۰). «مبانی و مفاهیم جمعیت‌شناسی». تهران: شرکت سهامی انتشار.
- عبدالواحدی، امین (۱۳۸۸). «امنیت و آینده جهان اسلام». قم: دارالکتاب الاسلامی
- قنبرلو، عبدالله (۱۳۹۲). «جهانی‌شدن و مسائل زیست‌محیطی». مجموعه مقالات اکولوژی سیاسی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.

- کاظمی پور، شهلا (۱۳۸۹). «توسعه و مناسبات جمعیتی در ایران با رویکرد آینده‌نگری». فصلنامه برداشت دوم، سال هفتم (دوره جدید) شماره پیاپی (۱۱) و (۱۲) تابستان و پاییز.
- گلدستون، جک؛ کافمن، اریک؛ دوفی تافت، مونیکا (۱۳۹۵). «جمعیت‌شناسی سیاسی». (ترجمه یعقوب فروتن)، تهران: مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸). «سیاست، جامعه‌شناسی و نظریه اجتماعی». (ترجمه منوچهر صبوری)، تهران: نشر نی.
- لاکت، جان (۱۳۷۴). «مدیریت اثربخش». (ترجمه سید امین علوی)، مرکز آموزش مدیریت دولتی.
- محمودی، محمدجواد و همکاران (۱۳۹۵). «شاخص‌های جمعیتی و آخرین وضعیت سیاست‌های جمعیتی». تهران: دبیرخانه شورای انقلاب فرهنگی.
- مشفق، محمود؛ حسینی، قربان (۱۳۹۱). «آینده‌پژوهی تغییرات جمعیتی ایران طی دوره ۱۳۹۰ تا ۱۴۲۰». نشریه معرفت فرهنگی اجتماعی، سال چهارم، شماره اول، ص ۲۱-۴۲.
- مشفق، محمود. (۱۳۹۰). «بررسی چالش‌ها و مسائل انتقال جمعیتی در ایران». (طرح تحقیقاتی)، مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.
- مصلی نژاد، عباس (۱۳۸۸). «بررسی جنبه‌های مختلف امنیت زیست‌محیطی با رویکرد مکتب انتقادی». فصلنامه محیط‌شناسی، شماره بیست‌وچهارم.
- مطیع حق‌شناس، نادر (۱۳۹۱). «بررسی ساختار جمعیتی نیروی انسانی و وضع اقتصادی در ایران و آینده‌نگری آن تا افق ۱۴۰۴». تهران: مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه.
- مینایی، حسین؛ زهدی، یعقوب (۱۳۹۱). «بررسی میزان تأثیر انسجام اجتماعی و تغییرات جمعیتی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه مطالعات راهبردی. سال دهم. شماره بیست‌ونهم (پاییز).
- ناظمی اردکانی، مهدی (۱۳۹۳). «الگوی برآورد راهبرد توان دفاعی از بُعد نیروی انسانی». فصلنامه راهبردی دفاعی، سال دوازدهم، شماره چهل و هفتم (پاییز)، صص: ۹۶-۷۱.
- Christian, L. (۲۰۱۰). International Security Strategy and Global Population Aging. in journal of strategic security, ۲۷-۴۷.
- Ciprian, P. (۲۰۱۵). Some Considerations of Population Dynamics and the Sustainability of Social Security System. International Symposium on Ideologies, Values and Political Behaviors in Central and Eastern Europ(pp. ۶۸-۷۶). Timisoara, Romania: Procedia - Social and Behavioral Sciences.
- Kazemi, A. A. (۱۹۹۵). "International Relations in Theory and Practice" Tehran: Ghomes Publication. [In Persian]

- UN Department of Economic and Social Affairs (DESA) Population Division , World Population Prospects: The ۲۰۱۵ Revision, Key Findings and Advance Tables(New York: United Nations, (۲۰۱۵). ۱-۳, http://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/Key_Findings_WPP_۲۰۱۵.pdf.